

A maja civilizáció

Bíró Péter

12

A maja nyelvcsaládhoz tartozó népcsoportok gyakorlatilag ma is ugyanazon a földdarabon laknak, ahol őseik első nyomain felfedezhetők. Ez a terület a Tehuantepec-földszorosától délkeletre fekszik, és egészen a mai Honduras és El Salvador északi részéig ér, míg délen határa a Csendes-óceán, északon pedig a Karib-tenger és a Mexikói-öböl. Az egész régió nagysága nem több 300 ezer négyzetkilométernél, tehát valamennyivel kisebb, mint a Kárpát-medence. Guatemala legdélebbi kiszögellésétől fel egészen a Yucatán-félsziget legészakibb pontjáiig nagyjából 900 kilométer a távolság, míg a Tabascóban fekvő Comalcalcótól, a legnyugatibb klasszikus kori maja várostól a legkeletibb Copánig légvonalban 550 kilométert kell az utazónak megtennie.

Mezo-
amerika
(ami nem azonos
Közép-Amerikával) területe
körülbelül egymillió négyzetkilo-
méter. A mai Mexikó középső és
déli, illetve Guatemala, Belize,
El Salvador és Honduras
északi területei tartoznak
a kulturális térséghez.

Mezoamerika térképe

A maja területek

Az egész régió a Ráktérítőtől délre terül el, ám az Egyenlítő még majdnem 4000 kilométerrel délebbre van, ezért az éghajlat szubtrópusi, az erre jellemző száraz és esős évszakok váltakozásával. Természetesen különböző körülményeknek köszönhetően ez mikrorégióként eléggé eltérően jelentkezik. A tengerszint feletti magasság szerint a térség három nagy alterületre osztható: a Csendes-óceán partvidéke, a guatemalai felföld és a maja alföld vidéke, melynek tengerszint feletti magassága nem haladja meg az 1000 métert.

Ezen a területen alakult ki a maja civilizáció az úgynevezett preklasszikus kor közepén (Kr. e. 1200 – Kr. u. 300), azonban az úgynevezett klasszikus kortól (Kr. u. 300–900) a guatemalai hegyvidéki kultúra fokozatosan eltávolodott az alföldi műveltségtől, és csak később, a posztklasszikus korszakban (Kr. u. 900–1540) kerültek közelebb ismét egymáshoz.

A maja civilizáció aranykora a klasszikus kor, amikor egy elithálózat az alföldi központi térségből fokról fokra kiterjesztette hatalmát a guatemalai felföld peremén át egészen az észak-yucatáni síkságig. Ekkor alakultak ki a civilizáció jellegzetes vonásai, például a hosszú időszámítást használó naptár, a logoszillabikus írás, a maja ikonográfia, a feliratok hagyománya, az I alakú labdajátékterek, a polikróm kerámiák, az égbeszökő, elnyúló templom-piramisok, a királyi temetkezések, a palotaegyüttesek építészete és a teraszos, öntözéses földművelés. Noha a felsoroltak egy része már a preklasszikus korszakban is létezett, együttesen csak ekkor egyesültek egy karakterisztikus anyagi és kognitív műveltségbe.

A maja kultúra egyedülálló vonása a prekolumbián civilizációk között, hogy nem csupán a régészeti, illetve az európai hódítók által írt külső források alapján tudjuk rekonstruálni, hanem saját írásuk révén is; noha írott maja forrásaink egy viszonylag szűkebb korszakra vonatkoznak.

A maja civilizáció legelső fázisában, Kr. e. 8000 körül különböző térségekből érkező népségek települtek be az alföldi területekre, de csak meglehetősen későn, Kr. e. 1200 környékén fejlődött ki a leginkább a kukorica termesztésére

Tikal 1. templom

A maja lelőhelyek többsége ma elhagyott területen található, gyakran a dzsungel közepén, távol a lakott településektől, ezért az amúgy is szegény őslakók számos alkalommal illegális régészeti ásatásokat végeznek, miközben szétrombolják leletegyüttesek régészeti környezetét. Ma a múzeumokban kiállított színes maja kerámiák zömét ilyen ásatásokból veszik meg az intézmények. A kőből készült sztéléket is lopják sajnos; többnyire úgy, hogy lefűrészelik a díszesebb stukkókat a mészkölapok tetejéről.

Copán – korai klasszikus templom

te egyszerre jelentek meg a korábbián lényegesen nagyobb településközpontok, melyeket nagyrészt kőből épült platformokra emelt, stukkómaszkokkal díszített templomok, labdajátékterek és hatalmas közterek jellemeztek. Később, Kr. e. 300 körül a tereken először állítottak faragott, ikonográfiai elemeket ötvöző emlékköveket, amelyekeken ekkor jelent meg előbb egy vélhetően szem-asiografikus, később pedig logoszillabikus írás (lásd keretes írás).

A települések már ekkor is talán politikai egységek központjai voltak uralkodókkal, hivatalnokokkal. Erre utalhatnak a stukkómaszkok is,

alapuló öntözéses mezőgazdaság és a kerámiák használata, először a Belize régióban és a nagyobb folyók mentén. Közben egy másik népcsoport, az olmékok által uralt közeli veracruzi síkságon berobbant az urbanizációs forradalom, és már ekkor piramis-templomokat kezdtek építeni, a maják még kis falvakban éltek, gyakorlatilag egalitárius körülmények között. Azonban Kr. e. 600 körül már ebben a térségben is szín-

Palenque – palota

A szem-asiografikus kifejezés a görög *szémaszia* 'jelentés', 'jelölés' szóból származik, az ilyen írásrendszerekben a grafikai jelek közvetlenül utalnak bizonyos fogalmakra, és nincsenek semmilyen nyelvi struktúrához hozzárendelve. A logoszillabikus kifejezés a görög *logosz* 'gondolat', 'szó', 'értelem' szóból származik, az ilyen írásrendszerekben a grafikai jelek egyszerű vagy összetett fogalmakat is jelölhetnek és nyelvi struktúrákhoz rendelték. – a szerk.

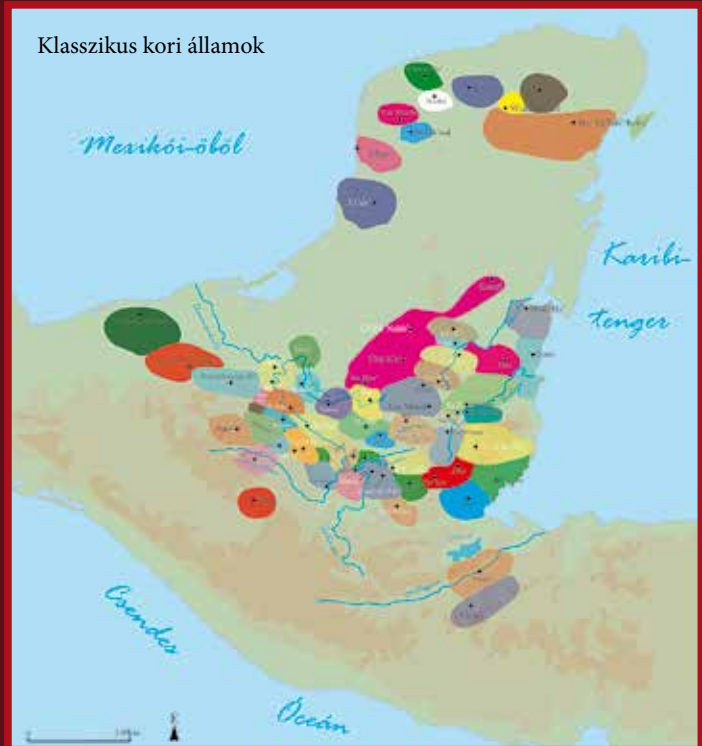
Calakmul (Piramisegyütes II.)

melyek később is gyakran ábrázolt klasszikus kori istenségek attribútumaival rendelkeztek. Mégis az Északkelet-Petén régiójában fekvő központok számos szempont alapján elkülönülnek a felföldi és az olmék civilizáció városaitól: míg az előbbieket keletnyugati tájolásúak, addig az utóbbiak észak-déli fekvésűek. El Mirador (*Chij K'a'*) központi szerepet játszott a preklasszikus korszakban, és a feliratok szerint e város volt a klasszikus dinasztiák mitikus helye, ahonnan kirajzottak.

A klasszikus kor Kr. u. 300-tól egészen Kr. u. 900-ig tartott, jó hatszáz éven keresztül. Ekkoriban egy szerteágazó elithálózat igazgatta a maja alföldön lévő királyságokat, oly módon, hogy a központi királyságok megpróbálták ellenőrizni az északi, valamint a déli térség államalakulatait, azaz kialakult a centrum-periféria kétosztatúság. Ezen belül a maják klasszikus kori történetét legalább négy összefüggő folyamat kölcsönhatásaként lehet leírni, amelyek közül egyik-másik egyszer elhalványult, míg a többiek felerősödtek.

Az első folyamat az elithez tartozó családok vándorlása volt, amely a preklasszikus kortól kezdve folyamatosan zajlott. A központi térségből, tehát Északkelet-Peténből kiindulva a földet és nyersanyagokat kereső királyi családok tagjai letelepedtek a perifériákon, az itt kialakult államok pedig fokozatosan elfogadták a klasszikus istenkirály (*k'uhul ajaw*) intézményét. Így többek között sztéléket állítottak fel, a királyok pedig itt is a központi területeken kifejlődött vallási és kultuszszimbólumokat viselték az ugyancsak a centrumterületeken kialakult ceremóniák során.

A második folyamat a korai klasszikus korban megjelent teotihuacáni befolyás, amelyet különböző szempontból elemeztek a kutatók. A régészeti, művészettörténeti, illetőleg az epigráfiai [feliratos – a szerk.] adatok alapján különböző teóriák születtek,

melyek egymástól élesen eltérőek aszerint, hogy a befolyást kereskedői (tehát békés jellegű) vagy hódítói viszonyként értelmezzük. A teotihuacáni hatás a város bukása után, a késő klasszikus kor elején átváltozott egyfajta „virtuális” befolyásra: az elit által emeltetett monumentális építmények szimbólumaiban, ezek ikonográfiájában (ahol a hatás gyakran a háború jelképeként jelent meg, hiszen a teotihuacáni fegyverek és ruházatok a harcos királyok és nemesek szimbólumaivá váltak).

A harmadik folyamat a hegemónikus államalakulatok kialakulása és versengé-

Maja előkelőt ábrázoló ivóedény (7–8. század – MET©2021)

Kukulcán-piramis

se, amely párhuzamosan fejlődött a teotihuacáni befolyás mellett és az utóbbi megszűnésével még inkább kiteljesedett. Az epigráfiai bizonyítékok alapján az első hegemon városállam Tikal volt, ami a déli területeket Copán, Río Azul, Altar de Sacrificios és talán Palenque városokkal szövetségben ellenőrizte (Kr. u. 378–556). Ezt követően viszont Dzibanche

Lefűrészelt maja sztélé csonkja

városa lett a legnagyobb hegemon, kiváltképpen, amikor a királyi család átköltözött Calakmulba, aminek a környékén a maja alföld legkiválóbb termőföldjei terültek el (Kr. u. 556–695). A késő klasszikus kor derekán számos további városállam vált hegemon szereplővé, így Tikal, Calakmul, Palenque és Copán régebbi hegemon rendszerei mellett Piedras Negras, Yaxchilán, Tonina, Dos Pilas, Naranjo, Edzna és Cobá városok is felemelkedtek.

A negyedik folyamat a klasszikus kori maja civilizáció bukása és az elit hatalmának összeomlása, amit az írásos kultúra hanyatlása követett (bár ez utóbbi egy-egy megmaradt központban valameddig túlélt). Ez a folyamat viszonylag gyorsan és látszólag hirtelen következett be, aminek számos oka lehetett, a klíma megváltozása és a megnövekedett társadalmi egyenlőtlenség bizonyosan befolyásolták a katasztrófa eljöttét, de az okok közé sorolhatjuk a nyugati régióból, a veracruzai síkságból kiinduló migrációt is.

A következő úgynevezett posztklasszikus korszakban, amely Kr. u. 900-tól egészen a spanyolok érkezéséig tartott, a maja alföld központi és déli területei el-

feliratokat is állítottak.

A *Popol Vuh* a kicse nép történelmi-mitológiai jellegű műve, amelyet először 1550 körül jegyeztek le. A kakcsikel *Xajil Krónika* a leghosszabb a maja történelmi szövegek közül, amelyet először ugyancsak a gyarmati időszakban foglaltak írásba. – a szerk.

Mind a Yucatán-félszigeten, mind a déli guatemalai fennsíkon egy másik kultúra, a tolték civilizáció befolyásának intenzitása változó volt, de minden időben megmaradt, majd az utóbbi térségben, a korszak vége felé már az Azték Birodalom is megjelent fontos szereplőként a királyságok egymással folytatott versengésében. A guatemalai felföldön ekkoriban a maja eredetű Kicse és Kakcsikel Királyságok harcoltak egymással, illetve a kisebb államalakulatok ellen. Ezekről olyan forrásaink számolnak be, mint a *Popol Vuh* és a *Xajil Krónika*.

A spanyol hódítók csak 1697-ben, azaz az Újvilágba érkezésüket követően több mint kétszáz évvel később tudták beolvasztani az utolsó független maja királyságot, noha még később is (19. század) az északi jukaték nép által kirobbantott úgynevezett Beszélő Kereszt felkelés remekül mutatja, hogy a maják függetlenségi mozgalmi később sem tűntek el, legutoljára a zapatisták lázadtak fel a mexikói állam ellen, és 1994-től lényegében ma is ők ellenőrzik Chiapas mexikói szövetségi állam felét.

Trombitást ábrázoló maja tál (8. század – MET©2021)

